

„FORRADALMÁR“ GÖRGEY?

Nemrégiben „Görgey és Kossuth“ címmel új könyv jelent meg a könyvpiacra a tót-kérdés és a szabadságharc történetének szorgalmas kutatójától, Steier Lajostól. A szerző nyomon akarja követni, hogy milyen lelki kényszer és külső behatás idegenítette el a szabadságharc fővezérét annak vezető politikusától.

Ez a munka elüt a hasonló tárgyúaktól, amelyeket — a nagy ellenfelek visszaemlékezéseinek és vitairatainak kivételével — eléggé megunhatott már a magyar olvasóközönség. Nem üres csűrös-csavarásokon, nem történeti alap nélküli mende-mondákon épül fel. Rövidre szabott kommentárokon kívül alig hallatja szavát a szerző; ellenben közzéteszi a bécsi levéltárakból Görgey és Kossuth levelezését, amelynek csak egy részét ismertük, azt is hézagosan, Görgey Istvánnak Görgey Artúr ifjúságáról szóló művéből, s magának a fővezérnek emlékirataiból.

Steier csak 1849 január 4-ig, Buda és Pest kiürítéséig halad a rendelkezésre álló anyag kiadásában és magyarázatában, de már e bevezető részben is bizonyos fokig új megvilágításba helyezi a két ellenfél viszonyát. Legfontosabb eredményének kétségkívül azt a megállapítást tekinthetjük, hogy *Görgey forradalmár volt*. „Görgey órnagy forradalmár volt, a Pesti Hírlap neveltje, királyellenes és köztársasági is“ — írja egyik helyen. Majd később: „... Görgey nem volt olyan nagy barátja a királyi intézménynek és hogy véletlenül a szabadságharcban a függetlenségi eszme ellen foglalt állást, ez tisztán taktikai kérdés volt részéről, melyre a körülmények szorították. Erre pedig nemcsak gondolkozásának mélysége és a katonáskodás szolgai foglalkozása iránti ellenszenv vezetett, hanem a Kossuth írása is. Az a szellem, mely felnyitotta a nemzet szemét azon lehetetlen és a nemzeti méltóságot megalázó állapotok tekintetében, melyek Magyarországnak Ausztriához és a császári udvarhoz való viszonyában léteztek.“

Ehhez a pár mondatához igen sok megjegyzést lehetne írni, ha kritikai szándék szülte volna e sorokat. Így azonban csak azt jegyezzük meg, hogy ha Steiernek ezek a megállapításai helyesek, akkor Kossuthot és Görgeyt nem választotta el egymástól az a mélységes elvi ellentét, amely a szabadságharc idején, de főleg annak kezdetén és második felében annyira megosztotta a nemzetet. Akkor mindkettő forradalmárok voltak, s a forradalmak logikájától vezetve szabadon haladhattak a függetlenségi nyilatkozat felé, hiszen a dinasztia detronizálásának eszméje már adva volt mindkettőjük lelkiületében, mint a magyar forradalmi gondolkodás velejárója.

Steier e kötetben kívül még kettőt ígér, amelyekben a szabadságharc leglényegesebb kérdéseit óhajtja tisztázni. Félő, hogy ilyen előzetes megállapítások után a szabadságharc két vezető szelleme lényeges vonásaiban eltorzítva jelenik majd meg műveiben. Két forradalmárt idéz fel, akik közös gondolattal közös cél felé törtek, s akiket nem belső meggyőződésük, hanem jellemük ingatagsága térített el egymástól, hogy személyes összeköttetésüknek feláldozzák a vérző, szenvedő harmadikat, a magyarságot.

A szerző Görgey forradalmár, sőt köztársasági érzületének föltevésére

épití fel 1848-i szereplésének magyarázatát. Ennek az elméletnek csodjétt mutatja, hogy már Görgeynek 1849 január 5-i váci kiáltványát sem képes e feltevés alapján megérteni, hanem ahhoz az egyszerű magyarázathoz kell folyamodnia, hogy Görgey abban a viszonyok által kényszerítve megtagadta saját forradalmi meggyőződését. Kár ilyen messze menni, mikor a probléma megoldása magától kínálkozik: Görgey és Kossuth összeütközését elüti lelki berendezettségükön kívül mélyreható elvi ellentét idézte fel.

Steier az állításait igazolni látszó adatokat nem vetette alá beható történetírói kritikának. Pedig egy történeti adatot, mielőtt teljes értékűnek lehetne elfogadni, részletes vizsgálatnak kell alávetni, nevezetesen tekintetbe kell venni származásának nemcsak objektív, hanem szubjektív feltételeit is. Igaz, hogy Görgeynek egyik, a szabadságharc előtt öt évvel kelt levelében van egy republikánus *izű* kifakadása. 1843 február 26-án a huszonöt éves Görgey Artúr huszár főhadnagy a többek között ezeket írja öccsének: „Oh királyok, ti testvértagadók, kényurait a népnek! És ministerek, ti királyok zsarnokai! mikor nől meg a fületek elég nagyra, befogadni az udvaroncok hizelgésein fölül, még egy szemernyi igazságot is csenevész agyatok és szívetek számára...” Ezekre a sorokra megjegyzi Steier: „Ez a kifakadás villámszerű fényt vet Görgey nézeteire és felfogására. Mint egy véresszájú sansculotte harsog a zsarnok királyok ellen.”

Leszámítva azt, hogy ez a kifakadás egyáltalában nem politikai természetű, egyszerű lelki analízis után nem lehet döntő bizonyíték a szabadságharc Görgeyjének megítéléséhez. Abból ugyanis, hogy ilyen profán módon nyilatkozik a királyokról és az ausztriai kormányról, még nem lehet arra következtetni, hogy ellensége volt a *királyság intézményének* is. De meg ezt a kirohanást éppen létrejöttének szubjektív feltételei következtében nem szabad úgy tekinteni, mint jellemző adatot Görgey gondolkodásának megismeréséhez. Mindenekelőtt tekintetbe kell venni, hogy a nyilatkozat tónusa nem a mélyen átértzett erkölcsi felháborodástól nyer ilyen élénk színeket. Görgey fiatalabb éveiben javíthatatlanul romantikus gondolkodású volt, aki belső élményeit szerette az eszme végtelenségébe vetíteni, s bizonyos ünnepélyes pátozzsal írni vívódásairól. Számátalan hasonló példával lehetne igazolni, hogy elszigetelt, kevésbé fontos tényeket általános gondolatmenetbe kapesolt be, ami az olvasóban mindig aggályt kelt aziránt, vajjon alapos meggondolás után történt-e ez az általánosítás. Ebben az esetben is Görgey megleckézteti a királyokat és a minisztereket mint olyanokat, azért a következtelenségért, hogy a Pesti Hírlapot Magyarországon szabadon lehetett megrendelni, az örökös tartományokban azonban csak felsőbb hatóság engedelmével. A Pesti Hírlap megrendelése volt tehát az adott tény, amely keserű hangú általános kifakadásra vezetett azért, mivel a levélíró hangulata igen rossz volt. Két héttel azelőtt kezdett levelében, hosszas betegeskedésétől elgyötörve, az öngyilkosság gondolatával foglalkozik, s azzal vígasztalja magát, hogy el kell jönnie annak a nyájas ifjúnak a lefelé fordított szövétnekkel, aki véget vet egy emberi létnek. Ekkoriban falun tartózkodik szakaszával, elvágva az intelligens társaságtól és gondolatai boncolgatására van utalva. S ezeknek a kósza gondolatoknak igen kevés ember- és világismeret volt az irányítója, ellenben annál több erőszakkal lefokozott érzés és bizonyos kezdetleges moralizálási hajlam terelte őket folyvást ferde vágányokra. A keserű érzelmi akcentust pedig mindehhez egy katonáéknál igen sűrűn

előforduló körülmény adta meg, az t. i., hogy ő takarékosági szempontból Linzből Bécsbe szeretett volna utazni, s egy „félíg döglött“ tábornok későn adta meg neki a szabadságot, úgyhogy lekéselt a gyorskocsiról. Lehet-e azon csodálkozni, hogy így nyilatkozott a királyokról és a kormányokról, mikor az egész levél úgyszólván egy dühös káromkodás, egy izgatott óra szülötte. Elég a bevezetését idézni: „Az ördög meg az anyja összeszövetkeztek egy félíg döglött tábornokkal ellenem. Graefenbergertől és költségeitől való féltében arra határoztam el magamat, hogy két hétre Bécsbe megyek... Ma szabadságért folyamodom a fönt nevezett ...hez. Megtagadja! — Ezredesem közbeveti magát: erre megkapom kért szabadságomat, — de csak már félórával a gyorskocsi elindulása után. A mennykő üssön belé valahány kakadubio és olyan hatalmár van a világon, akitől egy indokolt szerény kérelem teljesítését nem lehet másképen kieszközölni, mint egy aristocrata szószóló közbevetésével!“

Azt hiszem, hogy Görgey fentidézett „republikánus“ kijelentésének hátterét sikerült ezzel annyira tisztázni, hogy abból olyan messzemenő következtetést nem lehet levonni, mint Steier tette. Egy közönséges indulatos óra hozta azt létre, amelyben az író mindent gyűlölt, s nagyon távol állott a közjogi meggondolásoktól. Pedig ez a megállapítás rendkívül fontos azért, mert 1848 előtt még öccséhez intézett igazán bizalmas leveleiben sem találunk ehhez hasonló kitélt. Mikor a katonaságot elhagyta, elhatározásának okai között nem szerepelt az a meggondolás, hogy nem akart zarnokot szolgálni; ellenben arra van adat, hogy a harctéren kész volt kötelességszerűen vérét ontani királyáért. Görgey hangja nem a republikánusé, s kifakadása nem elveire, hanem csak pillanatnyi hangulatára vet „villámszerű fényt“.

A szabadságharc alatti időből egyetlenegy sort sem találunk Steier kiadványában, ami azt bizonyítaná, hogy Görgey köztársasági érzelmű volt. Nem is volt ő republikánus sem 1848 előtt, sem azután. Így könnyen megmagyarázható a váci kiáltványnak Görgey aláírásával megjelent következő részlete:

„1. A Feldunai hadtest hű marad esküjéhez, miszerint Magyarországnak V. Ferdinánd király által szentesített alkotmánya fönntartásáért minden külső ellenséggel határozottan szembeszáll.

2. Hasonló határozottsággal fog a Feldunai hadtest mindazok ellenében is fellépni, kik az országon belül netalán idétlen republikánus izgatásokkal az alkotmányos királyságot felforgatni megkísérlenék.“

Steier azt állítja, hogy ez a kiáltvány nem igaz hangja Görgeynek, hanem hogy a körülmények ereje által megtörve kénytelen volt saját meggyőződését feláldozni. Vagyis Kossuth pályája egyenes vonalban haladt a függetlenségi nyilatkozat felé, míg Görgey Kossuthot republikánusforradalmár elveinek feladásával cserbenhagyta.

Görgey maga a váci kiáltvány magyarázó soraiban úgy nyilatkozik, hogy Magyarországot 1848-ban csakis monarchikus alapon volt lehetséges fölkelésre bírni. Az egykorú adatok vizsgálata csakugyan meggyőzhet mindenkit arról, hogy a szabadságharc egész előkészítése és megindítása a törvényes formák megtartása mellett, a király által szentesített alkotmányra való hivatkozással történt. Steier nagy tévedése tehát abban áll, hogy — talán a közelmúlt eseményeinek hatása alatt — nem tudta elképzelni, hogy a szabadságharc forradalmi külsőségei mellett is megtarthatta törvé-

nyes önigazolását a magyar alkotmányban, nem kellett okvetlenül megbontania a jogfolytonosságot és, ami a fő, nem kellett republikánusnak lennie.

Ezzel a gondolatmenettel kapcsolatban megállapítható, hogy mennyiben volt Görgey forradalmár. A forradalmárság lelki diszpozíció, amelynek nemesak az adott politikai vagy társadalmi viszonyokkal való elégedetlenség a lényeges eleme, hanem amellet megvan e viszonyok erőszakos úton való megváltoztatására irányuló akarat is. 1848 előtt számtalan jelét találjuk annak, hogy a magyarság elégedetlen volt a monarchia politikai rendszerével és Magyarország társadalmi berendezésével, sőt a liberális párt ezt nyíltan ki is mondja programjában; a negyvenes évek közepétől, Apponyi kancellári működésétől kezdve pedig itt-ott, megyegyűléseken, társaságokban el-elhangzott egy-egy forradalmi hangú beszéd is, de azért azt állítani, hogy a liberális párt és a Pesti Hírlap forradalmat hirdetett, az merő képtelenség, hiszen az átalakulást a nemzet liberális része is békés úton, törvényes eszközökkel óhajtotta megvalósítani. Aminthogy 1832-től kezdve minden országgyűlés hatalmas lépésekkel vitte előre a magyar nemzeti állam és a társadalmi átalakulás ügyét.

Ebben a különösen szép, termékeny korban a romantikus Görgey, aki gyermekora óta távol élt hazájától, s a magyar politikát csak fiatal öccse leveleiből és a Pesti Hírlap vezércikkeiből ismerte, a maga módja szerint elkezdett Magyarországot ügyeivel foglalkozni, politizálni. Lelkivilágának ez a gazdagodása nyomán követhető leveleiben, s napnál világosabb, hogy a hazafiság az ellenzéki gondolattal együtt született meg és nőtt nagyra lelkében. Először valami csendes búsongás fogta el, a vágy minden után, ami hazai és magyar; ebből a kielégítetlen érzéséből fakadt nagy szeretete Magyarországnak és a magyar nemzet iránt. Fiatal képzeletét kizárólag az ellenzék által hirdetett ideálok foglalkoztatták; azt el sem tudta képzelni, hogy a hazaszeretet nem egy párt kiváltsága, egyszerűen azért, mert ő csak egy párt elveit ismerte. Mélyebb politikai ítélőképességnek 1848 előtt semmi jelét sem adta, sőt maga elismerte, hogy a magyar viszonyok teljesen idegenek előtte, s látása nem terjed túl a Pesti Hírlap horizontján. Nyilatkozataiból annyi állapítható meg, hogy demokrata-érelmű volt, s a magyar politikát teljesen az ellenzék szempontjából ítélte meg. 1843 augusztusában a következőket írta öccsének: „Azt írod pozsonyi leveledben, hogy reményeid mögött, melyekkel az országgyűlésre elindultál, messzi elmaradt a lomha teljesülés. Éppen annak a látványa, mily fáradságosan küzdenek a jó, igazságos, az igazi hazafiak a rang-, pénz- és hatalomsóvár aristokraták s az ősi butaságban megmaradni akaró boeskoros nemesség ellen, — éppen ez a látvány rád és mindenkire nézve, aki hazája javát kívánja és kinek esze, szíve helyén van, a leghathatósabb sarkantyú kell hogy legyen, szakadatlanul előre törni az óhajtott czél felé.“ Ezt éppígy elmondhatta volna Szemere, Beöthy, Szentkirályi, vagy a liberális párt bármelyik korifeusa valamelyik országgyűlési ülésen. Demokratikus gondolkodásának is nem egy jelét adja leveleiben; de hiszen már családai emlékei is megutáltatták vele az arisztokratikus gondolkodásmódot.

1848-ban azonban törvényes úton létrejött a magyar nemzeti állam, elvben kimondatott az arisztokratikus társadalmi rend megdöntése, s az a párt került uralomra, amelyhez már évek óta tartozott érzésben Görgey. 1848 április 11-től kezdve az addig ellenzéki, átalakulást óhajtó párt egyetlen

törekvése csak a törvényesen létrejött viszonyok védelme lehetett; nem volt értelme, hogy ezután legyen forradalmivá, mikor eddig sem volt az. Görgey „forradalmár“ volta tehát arra egyszerűsödik le, hogy 1848 előtt liberális szemmel ítélte meg a kevéssé ismert magyar viszonyokat s 1848-ban szívvel-lélekkel az új alkotmány híve lett, de itt azután meg is állott. Forradalmárnak nézhatték őt a régi rendszer hívei, akik az egész magyar ellenzékét en bloc forradalmárnak tekintették; mi azonban liberális-ellenzéki elvei miatt nem nevezhetjük forradalmárnak.

Ekképen feltárva főbb vonásaiban Görgey politikai meggyőződését és a helyzetet, felesleges működésében forradalmár allűröket keresni mert is, ahol semmi nyomuk sincs. Forradalmár-e Görgey őrnagy azért, mert 1848 szeptember elején a magyar királyi hadügyminiszternek úgy ír, mint „életre-halálra kész embere“, aki csak akkor hajlandó elmeni Szolnokról, ha minisztere másfelé rendeli? Vagy talán forradalmár lelkületet szükséges feltennünk Zichy Ödön gróf kivégeztetésének elbírálásához?

Ez utóbbi eset különösebb figyelmet érdemel, mert valóban forradalmi cselekedet bélyegét hordja magán. A tény maga untig ismeretes, inkább Steier magyarázata érdekelheti az olvasót: „Görgey azonban forradalmár volt még Adonyban, akinek bizonyára a francia forradalom képei lebegtek szemei előtt, aki nem sejtette, hogy a kását nem eszik olyan forrón, amint ezt a pesti szónoklók véresszájúan hirdetik...“

Ezzel a nagyon erős kijelentéssel szemben áll magának Görgeynek a jelentése a képviselőházhoz, amelyben röviden ennyit ír: „A dolgot magam a legnagyobb fontosságúnak találván... mai napon a rögtönítélő haditörvényszéket megalakítottam, mely Zichy Ödön grófot, mint a haza ellenségeivel szövethető hazaárulót kötéltálati kivégeztetésre ítélte...“ Ez a rövidség nagyon feltűnő, mert azt igazolja, hogy Görgey teljesen törvényesnek és magától értetődőnek tartotta eljárását. Emlékirataiban igen hosszasan foglalkozik az ügyvel, és leírásából az ragadja meg az olvasó figyelmét, hogy magasrangú törzsisztek éppúgy az elfogott grófok meglineselése mellett voltak, mint az összegyűlt hatalmas tömeg.

Steier felveti azt a gondolatot, hogy Görgey, ha akarta volna, megmenthette volna a foglyokat, de ő úgy cselekedett, mint egy forradalmár. A kérdés megoldása azonban teljesen világos: Görgey semmi okot sem látott arra, hogy megmentse Zichy Ödönt, s úgy cselekedett, mint minden rögtönítélő joggal felruházott *katona* cselekedett volna a helyében, aki csak katona volt s nem egyszersmind politikus is. Helytelen dolog egy fiatal, a magyar életben járatlan katonától annyi politikai tapintatot kívánni, amennyit csak a hazai polgári viszonyok alapos ismerete adhatott volna meg.

A harminc éves tisztre, még ha nem lett volna is mélységesen demokratikus meggyőződésű, nagy hatással kellett lennie a tömegszenvedély spontán megnyilatkozásának. A Pesti Hírlap és az ellenzék vezérei voltak felelősek azért a feneketlen izgatásért, amely 1845 óta a kormány, de főleg Apponyi és az eszközeik ellen a végsőkig tüzelte a népet. Ez a hangulat hatott Görgeyre és a tömegre, ennek a hatása alatt ítélkezett a haditörvényszék irgalmatlanul. Zichy Ödön adminisztrátor volt, exponált eszköze a múltban Apponyi rendszerének, s ezzel a ténnyel eljátszott minden igényt arra, hogy ügyét jóakarattal bírálják el. Görgey és Zichy közül 1848 őszén az utóbbi volt forradalmár, mint a bécsi kormány olyan szándékának részese, amely ellentétben állott 1848 vívmányaival; konzervatív meggyőződésének áldozata

lett, mikor ez a meggyőződés már megszűnt törvényes lenni. Talán Görgey helyében más valaki a pár hónap előtt megdöntött arisztokratikus-rend remiszcenciáinak hatása alatt mindent elkövetett volna a fogoly megmentésére, de Görgey nem tette, mert halálosan komolyan vette saját megbízását és a nemzet ügyét.

Görgey szigorú eljárásának azonban még egy nagy indítéka volt: mélységes kötelességérzete, amelyet multja a fanatizmusig fejlesztett ki benne. Azok a levelek, amelyeket Görgey István bátyja ifjúságának idejéből kiadott, mind arról tanuskodnak, hogy ez utóbbi úgy tekintette — és joggal — egész fiatal életét, mint a kötelesség nevében hozott nagy áldozatot. Fialat gyermek volt még, amikor tanulmányait évekig megszakította, hogy beteg anyját ápolja. A fiú kötelességérzet adott neki erőt ahhoz, hogy zokszó nélkül, de bensőjében annál boldogtalanabban élje hazájától távol a békebeli katona sívár életét, mert azzal atyja anyagi helyzetén könnyíthetett. Ez az önmaga iránt irgalmat nem ismerő érzés fejlesztette ki egész lényében az ethikai eszményekhez való feltétlen ragaszkodást. Elhihetjük neki, hogy szentül átérezte kedves költőjének, Seumének a ridegségig nagyszerű sorait:

„Aber wenn die Pflicht ihr Opfer fordert:
Geh' auch ich des Todes Ehrenbahn,
Und kein Jüdling, welcher Feuer lodert,
Soll in den Gefahren mir voran!“

Ez a magas kötelességérzet reális megnyilvánulását találta abban, hogy Görgey, ki a való életben bizonyos fokig kívül állott, mert abból csak a megpróbáltatást ismerte, lelkében építette ki mindazt a szépséget, amit a mélységes erkölcsi érzés, a kemény férfijellem ideális megnyilatkozása nyújthat.

Kötelességérzete is irányította cselekvését a Zichy-ügyben, s az bírta rá arra, hogy elfogadja az életére végzetessé vált fővezéri megbízást. Vagy talán forradalmi cselekedet volt az, mikor a mélységesen idealista gondolkodású katona, aki 1848-ban, mikor a hazát és törvényes alkotmányát megsemmisítő támadás fenyegette, gondolkodás nélkül felesapott honvédek és aki saját kötelességérzetének szigorú mértékével ítélte mindig, a schwechati ütközet után a megvert magyar hadseregnek élére állott?

Ő maga száműzetésében a következőket írja: „...elvallaltam ezt a fontos állást abban az erős meggyőződésben, hogy a nemzet harca, igazai mellett, valódi *önvédelmi harc*, és azzal a szilárd bizalommal, hogy az *is fog maradni*. Elvallaltam, mert magamban arra hivatást éreztem és mert ennek megtagadása által *hazám iránti kötelességemet* megszegtem volna; végre, mert minél magasabb polcon állok én magam, annál több valószínűséggel remélhetem polgártársaimat is személyes példám által a haza igazságos ügye iránt oly föltétlen odaadásra lelkesíteni, mely nélkül ennek megmentéséről álmodni sem lehetett.“

Kritikus szemmel nézve e szép nyilatkozatra, teljes értékelésének nagy akadályai vannak: évekkel az elhatározás után kelt, s olyan viszonyok között, amelyek összességét bátran nevezhetjük kényszerhelyzetnek. Értékét tehát Görgey anteaktáin és magukon a tényeken kell igazolni. Ha ezek nem teszik mindenestül elfogadhatóvá, akkor csakugyan egy fiatalember akarokságának megnyilatkozásával állunk itt szemben, aki a forradalmi viszonyok által felszínre dobva, a kedvező körülményeket egyéni becsvágyának

kielégítésére akarta kihasználni. Vagyis akkor Görgey csakugyan forradalmár volt.

Azonban miben kételkedjünk? Abban-e, hogy Görgey ezt a harcot a nemzet igaz ügyének és önvédelmi harcának fogta fel? A magyar viszonyokról való ismereteinek hiányossága, politikai nézeteinek egyoldalúan ellenzéki színezete — amint az előzőkben kiemeltük — megóvta őt minden szkepsztől ebben az irányban. Mint volt katona és mint alkotmányos érzésű magyar, nyugodtan állhatott a feldunai hadtest élére, hiszen nemcsak ő, hanem sok volt tiszttársa küzdött ott, abban a meggyőződésben, hogy azzal nem vét uralkodójának tett esküje ellen. Emellett Görgeynek ez a nyilatkozata teljesen összhangban áll a váci kiáltvány tenorjával, tehát elveinek egykorú megnyilatkozásával is.

S miért vonjuk kétségbe, hogy Görgey abban a percben, amint a harcot nemzete igazságos ügyének tekintette, hazája iránti köteletségének érezte megfelelni azon a helyen, ahová a végzet állította? Ő honvéd-hivatását férfias komolysággal fogta fel, s mindenkitől végletekig menő kötelesteljesítést követelt meg. A Steier által közölt levelek között találunk egy Heves megye közönségéhez intézettet, amely bámulatosan goromba hangjával tűnik ki. „Ha a Heves Megyei állandó nemzetőrség olly gyáva, a maga soraiból ki nem állíthatni a vész pillanatában a Magyar hazá, a Magyar korona és önfönállásunk védelmére önkénteseket, és ha e gyávaságot nem meri bevallani, ... ha gyávaságát sorain kívül toborzott önkéntesekkel akarja takarni, kik az ő képét viseljék és az ő nevének szerezzenek nem érdemlett becsületet a esatateren: legalább ruházza fel őket ezen Heves megyei állandó nemzetőrség...” Ebben az igen goromba, „egy régebbi idomú fekete sárga sinoros seregbeli tizedestől” is alig elvárható megnyilatkozásban benne van Görgey egész lelkisége: honvéd-szolgálatának igazolása, magasfokú köteletségérzetének kifejezése, kíméletlen erélye, s egy katonás jellemvonása, amelyre igen sok példát lehetne idézni, t. i. a szónokias hazaszeretet iránt érzett őszinte megvetése. Mert ő esupán a tevékeny kötelesteljesítést becsülte.

Tagadhatatlanul ethikai fölényben érezte magát környezete, de csaknem nemzete felett is, amelynek részéről nem látta az áldozatkészség olyan fokú megnyilatkozását, aminőt az ő erkölcsi felfogása megkívánt.

Ethikai fölényének érzetéhez járult még saját képességeiben való hite. A tehetséges ember hite, aki tanulmányaiban a legelső volt, aki a katonai pályán kitűnően megfelelt, aki sohasem vett igénybe protekciót, hanem a szenvedések, a legsúlyosabb nélkülözések idején megedződött lelki erejéből nyert önbizalmat. Nem volt benne soha álszerénység; nem kérkedett, nem törekedett mások vállán keresztül, de tisztában volt saját erejével.

Lelki diszpozíciójának felfejtése mellett nem szabad elfeledni, hogy mint a Csepel-sziget parancsnoka, majd később, mint a schwechati ütökzetben dandárparancsnok, meggyőződhetett nemcsak hadvezéri tehetségének, hanem erélyének és elhatározókétségének fölényéről is Móga tábornokkal, Perczellel, s többi tisztársával szemben. Vezető talentumának tudatosságát igazollják már a Csepel-szigetről a képviselőházhoz küldött jelentései.

Nem forradalmi lelkület, nem egyéni ambíciók emelték tehát ki őt a fiatal hadseregben, hanem értékes lelkitulajdonságai; köteletségérzete és az ügy igazságosságába vetett hite bírták rá azon áldozat meghozására, hogy elfogadja a felajánlott fővezérletet. Mert ez részéről kétségkívül

áldozat volt. Hiszen hallatlan erőfeszítés, egy hadsereg megszervezése előtt állott, amikor már elvesztette hitét a nemzet áldozatkészségében, s napról-napra várnia kellett egy jól felfegyverzett, fegyelmezett hadsereg támadását, amellyel szemben neki, a tapasztalt katonának nem volt meg a feltétlen győzelmi hite. Ez a hit Kossuthot és azokat lelkesítette, akik irreális optimizmussal hittek a gondolat győzelmében a szuronyok felett.

Végeredményben Görgey lelkének elemzése és a körülmények mérlegelése után nyilvánvaló, hogy ő nem volt republikánus, de nem volt forradalmár lelkületű sem. Elvi szempontból tehát adva volt az összeütközés lehetősége Kossuth és ő között attól a perctől kezdve, amint Kossuth, az események kérésének nyomása alatt, átlépte azokat a határokat, ameddig Görgey a magyar ügyet igazságosnak tartotta.

Steier könyvének igazi értékét a közlött adatok gazdagsága adja meg, amelyek elégségesen igazolják, hogy miként éleződik ki a helyzet Kossuth és Görgey között.

Nem új irodalmunkban az a felfogás, amely a szabadságharc vezető embereinek egyik legnagyobb hibáját abban látta, hogy a polgári kormányzatnak minduntalan beavatkozást engedtek a hadvezetés kérdéseibe. A Steier-közölte akták unos-untalan visszahangoznak Kossuth kéréseitől, hogy Görgey védje mindenáron a határt, hogy ütközzék meg, hogy győzzön. Ezzel szemben Görgey egy bomladozó hadsereget iparkodott felfegyverezni, fegyelmezni, szervezni, egyszóval csataképpessé tenni. Kossuth irreális előfeltételekből fakadott tanácsai csak elkeserítették, s leveleit nemcsak nagyrészt válasz nélkül hagyta, hanem nyers kifakadásokra is ragadtatta magát vele szemben.

Görgey eredményes működésének a szilárd kormányzaton nyugvó belső rend lett volna az előfeltétele, s éppen ezt nem látta biztosítva. Egy ízben elég nyíltan megírta, hogy a nemzetet csak az akaratok egységes szolgálatba állítása, vagyis a diktatúra mentheti meg. Arról nem nyilatkozott ugyan, hogy milyen természetű legyen ez a diktatúra, katonai-e, vagy polgári, de azt elhíhetjük emlékiratainak, hogy nem magára gondolt, hiszen Magyarországról még a legszükségesebb ismeretekkel sem rendelkezett. A Honvédelmi Bizottmány működésével éppen azért nem volt megelégedve, mert az forradalmi jellegű volt; nem az igazi érdemek, hanem pártszempont, megbízhatóság, kétes értékű pártfogások irányították személyi politikáját, s Görgey, éppen mert nem volt forradalmár, ezeket a szempontokat nem tudta méltányolni, hanem, a hadsereg morális erejét akarva emelni, csak egy kivezető utat látott: bizonyos fokú függetlenséget a hadvezetés számára. Ebben viszont a politikai vezetők gyanítottak katonai diktatúrára való törekvést.

Kossuth és Görgey elhidegülésének csiráit lelkületük eltérő berendezése hordotta magában. Kossuth egész életében politikus volt, s a szabadságharcot is politikai szempontok szerint akarta irányítani. Görgey szűkebben katona volt, nem tudta méltányolni Kossuth hallatlan erőfeszítését, amellyel a nemzetet harcba állította és meggyőződésében irányítani törekedett. Kossuth határtalan optimizmusa egyik napról a másikra legyőzött minden balsejtelmet, fanatikusan hitt „belső hangjában“, amely azt sugta neki, hogy a nemzet győzni fog, s ő győzelmet követelt. Görgeyben nem

hiányzott egészen a hit, de megvolt a *tudása* is annak, hogy milyen eszközök kellenek a győzelemhez, Kossuthnak elég volt az eszme ereje, Görgey a szervezetséget követelte. A nagy polgári politikus jól érezte magát a hatáskörök forradalmi összefolyásában, a nagy átalakulás és az élet-halálharc ziláltságában, ahol minden az ő emberfeletti energiájára és képességeire volt felépítve. Görgey utálta a jelszavak mögött megbújó fejtelenséget, és férfias, a halálig lemondó áldozatkészséget és lelki fegyelmezettséget követelt. Kossuth gondolkodását a magyar faj büszke önérzete, végtelen erejének tudata, forradalmi lelkesültsége irányította. Görgey úgy tudta, hogy mindezekkel egy „részeg ulánust“ sem lehet kiverni a nyeregből, ridegen a realitást mérlegelte, mert gondolatai szárnyalásának határt szabott a szenvedő hadsereg látása, a télvíz idején alsóruhában küldött ujoncok, akik fagyott tagokkal vonszolták magukat a kegyetlen hidegben.

Egyik nagy férfiúban fantáziától színesített töretlen hit, a másikban szárnyaszegett hit sok mindenben, de önfeláldozó kötelességérzet, s mindkettőben sok szeretet a magyar haza iránt: ha egy elismert magasabb hatalom e két ember összeműködésének irányt szab, csodákat tesznek. De hiányzott a magyar politika egységes irányítása a nemzet megmentésének közös célja felé, azért el kellett válniok. Útjaik szétágaztak, mert Görgey *nem volt forradalmár lélek*, s a nemzetmentő akció az ő elgondolásában csak a nemzet nagy lelki szubordinációjának és győzelemre irányított akaratának valóságra váltásával lett volna kivihető. *Miskolczy Gyula.*

SAPPHO A SZIKLÁN.

Reményik Sándornak.

„Fehér gyapjú-ruhámon ma nincs öv, nincs aranycsat,
 De remekbe redőzte legkönnyebb ujjú lányom,
 Hajamban nincs egy hajfű, koszorúd éke van csak,
 Gyűrűtelen kezembe csak szerszámod ha szánom.
 Im, az elárult asszony, megcsúfolt koldus úrnő,
 Kinek tördelt kezekkel önszemét kéne verni,
 Mint győztes hadvezér, színed elejbe úgy jő
 Fehér-örömi Isten, s nem állal énekelni.
 — Lásd, palotám mögöttem idáig néz vakitva,
 Illattal int a kertem, cselédim idesírnak,
 A tengeren előttem a lopakvók ladikja,
 Elélné őket éle hitványabb szolgálóknak.
 De megcsókoltam immár a küszöböt és hátra
 Nem nézek és előre nem küldök semmi átkot,
 Két felszikkadt pillám kitágul igazlátva,
 S csak téged lát kegyesnek szemem, a látva-látnok.
 Nem mondom, rám is ömlött az Istenek szarúja,
 Aphrodité is ejtett néhány késői rózsát,
 De kincseken, ruhákon nem enyhült szívem bújá
 S a szerelem öléből mételyre vált a jóság.